

César Franck: zijn onbekende vocale kerkmuziek

Wie kerkmuziek zegt en Cesar Franck, zal in eerste instantie denken aan zijn orgelwerken. Ook het *Panis Angelicus* kennen we allemaal wel, misschien ook zijn mis, zijn Psalm 150, en wellicht een oratorium, zoals *Les Béatitudes*. Maar Franck schreef nog andere vocale kerkmuziek.

Elisabeth Smulders

Veel aandacht heeft César Francks vocale kerkmuziek nooit gekregen. En als critici de kleine werkjes voor liturgisch gebruik bespraken, zijn ze er over het algemeen niet erg over te spreken. De New Grove Dictionary of Music and Musicians beschuldigt Franck bijna van niet-aflatend toepassen van homofonie in de koorwerken, en merkt in de marge op dat Franck een notoir zwakke beheersing van tekstbehandeling zou hebben. Maar klopt het vernietigende oordeel over deze motetten? In deze korte verkenning bekijken we in welke tijd César zijn liturgisch-vocale werkjes schreef, en wat deze muziek kenmerkt.

Franck in de kerk

De kerk van Notre Dame de Lorette was de plaats waar César Franck voor het eerst vakmatig met kerkmuziek kennismakte. In 1847 kreeg hij daar een aanstelling als 'organiste accompagnateur', tweede organist als het ware. Hij was verantwoordelijk voor het begeleiden van het kleine koor. Verschillende liturgische composities uit deze tijd zal Franck wel voor dat koor geschreven hebben: een *Ave Maria*, *O gloriosa* en 't *Justus ut palma florebit*.

Tijdens de periode van zijn aanstelling aan de St.Jean-St.François, lijkt Franck helemaal geen kerkmuziek geschreven te hebben, maar vanaf het moment dat hij in de Ste.-Clotilde (1858) beroepen wordt, verandert dat. Orgelmuziek maakte het grootste deel uit van wat hij componeerde. Maar César schreef ook verschillende kleinere vocale werken, naast bekendere composities zoals het oratorium *Les Béatitudes*, Psalm 150, en niet te vergeten de mis waaraan hij later het overbekende *Panis angelicus* toevoegde. Een collectie van drie motetten zag het licht: een *O Salutaris*, een *Ave Maria* en een *Tantum Ergo*. Daarnaast componeerde Franck nog een apart *O Salutaris*.

Dan zijn er nog vijf offertoriummotetten. Ook deze stukken ontstonden waarschijnlijk rond 1858: *Quae est ista*, *Domine Deus*, *Dextera Domini*, *Domine non secundum* en *Quare fremuerunt gentes*. Ze kwamen in 1871 uit. De eerste drie verschenen bij uitgeverij Repos, vandaar misschien dat Vincent d'Indy ze in de oevrelijst van Franck die hij samenstelde, samenvatte onder de titel *Trois offertoires*. Het *Quae est ista* en het *Dextera Domini* kregen in 1871/72 opvoeringen tijdens concerten van de *Société nationale de musique*. Buiten de kerk dus.

Maar Armin Landgraf vermeldt in zijn studie naar Francks liturgische werken, dat de motetten in een stijl zijn geschreven die veel meer overeenkomt met Francks werk van pakweg een decennium eerder. Daarnaast is het vreemd dat Franck offertoria zou schrijven voor koor, in een periode waarin hij daar al lang niet meer verantwoordelijk voor was. Franck was in 1857 echter in de Clotilde aangesteld als kapelmeester. Het lijkt best mogelijk dat hij de vijf offertoria toen schreef, en ze toesneed op het koor waar hij leiding aan gaf.

De vijf liturgisch-vocale werken vertonen qua bezetting opmerkelijke overeenkomsten. Allevijf zijn ze geschreven voor driestemmig koor: sopraan (= jongenskoor), tenor en bas, en allevijf kennen ze een

begeleiding van orgel en contrabas. Het *Quae est ista* verlangt daarnaast een harp. Dit laatste motet, net als het *Dextera Domini*, is er ook in een versie met orkest. (Ook Francks mis uit die jaren is er in een bezetting voor klein ensemble: de eerstuitgegeven versie uit 1872 is voor STB, orgel, harp, cello en contrabas. Maar Franck maakte deze bewerking zelf vanuit de originele versie voor STB en orkest.) De toevoeging van contrabas aan de instrumentale begeleiding lijkt misschien opmerkelijk, maar was in die tijd niet ongebruikelijk: ook bij Theodore Dubois zien we dat bijvoorbeeld. Voor de begeleiding van het koor gebruikten de maîtres de chapelle een klein *orgue d'accompagnement*. Een contrabas werd misschien wel toegevoegd om het gemis aan lage registers in dat kleine instrument te compenseren. Diego Innocenzi suggereert trouwens dat het misschien ook het serpent is geweest in plaats van de contrabas.

Richtlijnen

Motetten en offertoria – het zijn inderdaad eenvoudige, korte werken die rust, harmonie en vertrouwen uitstralen en weinig verrassingen opleveren. Maar is het inderdaad zo slecht gesteld met de kwaliteit van deze muziek?

Dat valt wel mee. Franck had juist een goed oor voor de bruikbaarheid van de liturgische composities. Hij paste zijn vocale kerkmuziek aan aan de normen van zijn tijd. Tussen 1840 en 1860 voerden Franse kerkmusici een fel debat over het gebruik van oorspronkelijke gregoriaanse gezangen en over het uitvoeren van kerkmuziek in de volkstaal. Als organist of maître de chapelle moet Franck wel kennis hebben genomen van deze vernieuwingsbeweging – en trouwens, hij laat zijn waardering voor de restauratie van kerkmuziek wel zien in de orgelbegeleidingen bij gregoriaanse gezangen, die hij publiceert in 1857.

Een tweede sopraan zou vermeden moeten worden, is de nieuw-heersende mening. In de vocale muziek valt bijvoorbeeld op, dat Franck vaak voor driestemmige bezetting schrijft: STB. Componisten dienden af te zien van stukken die klinken als opera-aria's, en de stukken moesten zingbaar zijn voor alle soorten stemmen: eenvoudige, één-, twee of driestemmige stukken, zónder ingewikkelde chromatiek. Vandaar, naar je kunt aannemen, Francks toepassing van homofonie. Francks sterke punten zijn de toegepaste imitatie, terwijl de tekst (toch nog) goed verstaanbaar blijft, de verrassende kooreffecten die hij weet aan te brengen zonder sentimenteel te worden, met melodieën die welluidend en zeer goed zingbaar zijn.

Een indruk

't *Justus ut palma florebit*, pas enkele jaren geleden uitgegeven in een editie van Joël-Marie Fauquet, vangt aan met een motief dat door een bassolo gezongen wordt, waarna koor en bas elkaar afwisselen op een wijze die de tekst benadrukt. Deze opzet herhaalt Franck in een b-deel. Het *Dextera Domini*, psalm 117, heeft als toevoeging een 'Alleluia'. Franck bedoelde het stuk voor de mis op de 'Saint jour de Pâques' – de Eerste Paasdag dus. *Dextera Domini* is melodius met flinke fugatische passages. Als iets langer werk van de vijf offertoria kent het een opbouw die doet denken aan een sonatevorm, met in de expositie een eerste thema in Bes en tweede, *dolce*, in Des. Daarna een doorwerking met motieven uit het eerste en tweede thema, en een reprise. De eenstemmigheid van het begin verdicht zich tot driestemmigheid met bas, tenor en sopraan.

Quare fremuerunt is een voorbeeld van hoe Franck tekstillustratie toepast: 'Waartoe leidt het woeden van de volken' zet Franck fortissimo neer, als in een wanhopige uitroep, met een repeterend

'Quare', wáárom toch? De bassolo contrasteert met een zachtmoedig: 'zij die willen leven in de geest van Christus'. Interessant aan dit werk is, dat het sluit met een gebed aan de Heilige Clotilde. 'Voor de eerste zondagen van de maand' is Francks toelichting bij *Domine Deus*. Het 'in simplicitate' is terug te horen in de muziek: een eenvoudige toonsoort, goed zingbaar, met een afwisseling in stemmen die de tekst goed hoorbaar doet blijven, maar ook boeiend door de imitatie en vloeiende lijnen.

Gelukkig is het tij gekeerd. Want de melodieuze, vocaal goed doordachte kleinere composities verdienen het om aan de vergetelheid ontrukkt te worden.

Literatuur (selectie)

Musica Sacra – zwischen Symphonie und Improvisation, Armin Landgraf, Uitgeverij Hans Schneider – Tutzing 1975, ISBN 3-7952-0163-2

Caesar Franck, Wilhelm Mohr, Uitgeverij Hans Schneider – Tutzing 1969-2

'Franck, César', uit *Grove Music Online*, Stanley Sadie (red.), Oxford University Press, Oxford 2006-2

Bronnen (web)

imslp.org/wiki/Categroy:Franck,_Cesar

www3.cpdll.org/wiki/index.php/Cesar_Franck

Luisteren

CD:

Franck – *Intégrale de l'oeuvre vocale avec orgue* Vol.1, AE 10013, EAN 4026798100131 (tijdelijk niet beschikbaar) en Vol.2 AE 10033, EAN 4026798100339